

Márton László

EGY SZEM SZÓLÓ**Petri Györgyről, halála után**

*„De, veszem észre, elcsellengtem a tárgytól,
amire ráadásul rá se tértem.”*

(P. Gy.: GYUFA)

Harminchét éves volt Petri György, amikor lezárta *ÖRÖKHÉTFŐ* című verseskötetét. Ennek végén olvasható az a négy sorba tördelt vers, amelynek az a címe, hogy *ÉN*, s amely a címmel együtt olyan állítás, amelyből az igei állítmány ki van hagyva:

*„Isten egy szem
rothadt szőlője, amit
az öregúr magának tartogat
a zúzmarás kertben.”*

A mondat feszültségét az állítmány kihagyása adja, sőt azt is lehet mondani, hogy a mondatot a kihagyás teszi a rövidség ellenére teljes, befejezett verssé. Petri költészetében az eljövendő saját halállal való foglalkozás az első kötetből kezdve nyomon követhető, ám életművében, úgy vélem, ez az a pont, ahonnan kezdve a tárgyhoz való viszony (az ő szavával, „*halálrajz*”) nemcsak az úgynevezett költői szerepet határozza meg, hanem közvetlenül is formaképző tényezővé válik. A „vagyok” szó kihagyása (amely szó a bibliai hagyomány szerint önmagában Istent jelenti) ekvivalens a monásként megjelenő szőlőszem rothadttá nyilvánításával és elkülönítésével.

A halálfélelem vagy haláltudat megverselése természetesen igen gyakori, a költők nagy része előbb-utóbb sort kerít rá. Az azonban ritkaság, hogy az életerő alábbhagyása vagy az élet fenyegetettsége mint téma egyszersmind a formát is problematikussá, illetve fokozottan problematikussá tegye. Kosztolányi kései költészetére a forma fenntartásáért vívott küzdelem nyomja rá a bélyegét (gondoljunk olyan verseire, mint a *SZÁZ SOR A TESTI SZENVEDÉSRŐL* vagy az *ÉNEK A SEMMIRŐL*). Ugyanez a törekvés jellemzi (sajnos retorikai üresjáratokkal párosulva) Radnóti Miklós eklogáit; „*az égre írj, ha minden összetört*” felszólítás még pusztá gesztus, szemben az *ERŐLTETETT MENET* és a *RAZGLEDNICÁK* megvalósított, megrázó töredékességével. Vannak aztán a magyar költészetben megelőlegezett aggastyánhangok is, Füst Milántól Csorba Győzőig, akik fokozatosan hozzáérlelődnek a témává emelt elaggáshoz, s az ilyen érlelődés a forma kiteljesedését vagy elmélyítését jelenti. A forma problematikussá válása a halál közelében leginkább az idős Arany Jánosnál figyelhető meg: kései, rövid vagy töredékes verseinek nyelvi impulzusai (főleg a meghökkentő rímek) felismerésként sűrítik össze a testi hanyatlás élettapasztalatait. Utolsó korszakának két verse is viseli a *SEJTLEM* címet; az egyik epigrammatikusan (tehát nem töredékesen) szólít fel töredékességre, a másikban egyszerre adja poétikai önarcképét és helyzetének emblematikus megjelenítését, ez pedig a begyűjtés, a betakarítás motívuma.

Petri ÉN-verse, amely a maga tömörségében a pálya utolsó szakaszának legfontosabb költői problémáját előlegezi meg, Arany második SEJTELEM-versével vethető össze és állítható szembe. Ahogy Arany a „*régi rakott csűr*” emlegetésével nemcsak az élettől, hanem korábbi költői programjától is búcsúzik, megfogadva önnön tanácsát („*Ifjúkori munkát öregem ne végezz*”), úgy Petri zúzmarás kertje az ÖRÖKHÉTFŐ-korszak közéleti költői programjának határát rajzolja ki.

Ugyanakkor Petri rothadt szőlőszeme mint motívum nemcsak Arany János („*Tőle tanultam a türelmet*”) Isten csúrében a többivel elvegyülni készülő, beszélő kalásztól rugaszkodik el, hanem Petőfinek AZ APOSTOL-ban olvasható szőlőszemhymuszától is. Petőfi versében a világ mint gyümölcs utópisztikus és kollektivistikus célként jelenik meg; Petrinél azonban a túlrejt gyümölcs a magányt és a késő őszt idézi fel, mégpedig a Petőfi költészetével az ÖRÖKHÉTFŐ-korszakban kezdett dialóguson belül azt az őszt (lásd a SÁNDORHOZ című verset), „*melynek nem is volt nyara*”.

Petri, aki pályája kezdetén a bölcelet és a szerelem paradoxonjait igyekezett a gondolat érzékiségében minél inkább összesűriteni, s aki ezt követően, a hetvenes évek végétől a nyolcvanas évek végéig a lefelé stilizálás, a radikális pátozmentesítés révén elemző jellegű költészetet hozott létre (akár a privát létezőmód volt ennek tárgya s még inkább ürügye, akár az uralmi viszonyok nyelvi megjelenítése és a szembenállás ezáltal való kinyilvánítása volt az indítéka), élete és pályája utolsó szakaszában a költészetét addig inspiráló közeg gyors kiürülésével szembesült. A rendszerváltás után a szabad nyilvánosság létrejöttével és a demokratikus intézményrendszer kiépülésével a politikai élet (valamint a politikáról való beszédmód) professzionálissá vált, s ilyen körülmények között a közállapotokkal való költői számvetés vagy privatizálódik, vagy a függetlenség elvesztésével jár; s Petrinek, aki a függetlenségről soha nem volt hajlandó lemondani, le kellett mondania az ellenzéki költő korábbi szerepéről. (Csak zárójelben utalok arra a sajnálatos tényre, hogy a demokrácia magyar változatában a civil bátorság, amelynek lestilizálása, egyszersmind folyamatos gyakorlása Petri költészetének egyik erőforrása volt, jó esetben műemlékvédelem alatt áll.) Nagyjából ugyanettől, vagyis a kilencvenes évek elejétől kezdve a szerelmi viszonytal való analitikus jellegű költői foglalkozást felváltja az elmúlással való elégikus jellegű foglalkozás: a költő önmaga felsejülő képét egyre kevésbé vizsgálja, egyre inkább adottságként fogadja el. A szerelmi költészet folytatásában pedig megjelenik, majd felerősödik a vallomássosság, amely a pálya korábbi szakaszaira egyáltalán nem volt jellemző.

Petri a szilencium éveit után, 1989-ben a VALAHOL MEGVAN című kötet megjelenését, majd a József Attila-díjat rehabilitálásként élte meg, joggal. Költészete, amely addig egyszerre volt (a hivatalos kultúrpolitika részéről) félreszorítva és olvasóinak szűk körében (legalább annyira erkölcsi-politikai, mint poétikai okokból) kultusz tárgyává téve, egy csapásra elfoglalta méltó helyét a kánonban, s attól fogva nem politikai, hanem poétikai diskurzus foglalkozott vele; értő elemzések mutattak rá versbeszédének innovatív erejére, beszédmód és költői attitűd összefüggéseire. Ennek jóvoltából közvetlenül a rendszerváltás után nyilvánvalóvá lett, hogy Petri költészetének jelentősége függetleníthető a politikai aktualitástól, de nem függetleníthető a költő alkati szubverzivitásától.

Ám éppen szubverzivitásából adódóan, Petri nem foglalta el a felkínált helyet, nem vállalta az élő klasszikus szerepét, nem vált önmaga szobrává. A nyolcvanas évek végének felgyorsuló politikai változásai nem elégtétellel vagy reménnyel, hanem keserűséggel és rezignált fatalizmussal töltötték el: „*Rettenthetetlen hülyék kora jó*” – mondta

inkább összefoglalóan, mint jósnokian, és – „*Lesz itt minden – óh jaj, barátaim – / percek belül*”. A szóban forgó „*minden*”-nel ezek után már csak a közeg fent említett kiürülése miatt sem lehetett részletekbe menően foglalkozni, az általános tisztánlátás pedig nem volt elégséges ahhoz, hogy a pálya második szakaszának záró kötetei, a VALAHOZ MEGVAN (+ az AMI KIMARADT) és a VALAMI ISMERETLEN után új irányban építse tovább költészetének addigi eredményeit, vagy új feltételek alapján más, a korábitól radikálisan különböző versbeszédet hozzon létre. Miután pedig önisméltésbe bocsátkozni, helyzeti energiáit a helyzet élvezete végett felélni nem volt hajlandó, vagy el kellett volna hallgatnia, vagy azt kellett tennie, amit – megítélésem szerint – az utolsó évtizedben tett: a testi-lelki gyarlóságot oly módon emelte témává, hogy az egyszersmind a forma gyarlósága is legyen. Önmaga leépülését megverselvén, szántsándékkal előidézte versbeszédének leépülését is. Ő nem olyasmit állított, mint Ady, hogy van egyfelől a költő, aki úr, másfelől a vers, aki (amely) cifra szolgál; ő azt mondja József Attilára utaló, kései VAGYOK, MIT ÉRDEKELNE című versében: „*a vers vagyok*”. Meg azt is mondja az ÉS PERSZE DOLGOZOM című versben, hogy: „*már ami a költő és a vers, / úr és szolgál viszonyát illeti, / a szolgál én voltam*”. Ezt pedig nem alázatból mondja, hanem a tereppel és szereppel való egység nézőpontjából.

A versbeszéd leépülése mindenekelőtt súlyosbodó eklekticizmust jelent. Utolsó kötetében, az AMIG LEHET-ben (ellentétben az 1993-as SÁR-ral, amelyben az átalakúság dominál, a megoldatlanul hézagosan hagyott versek idegen versanyaggal való kitöltése) már nem dominál semmi. Egymás mellett vannak besúrtított éversek (a KÖRÜLÍRT ZUHANÁS rövid verseinek meglékelte folytatásai), szonettek (2 db szonett), szononok, anekdotából kinövő elégiák, epigrammatörések, versesszék, önmegszólító versek és önmegszólítást megszólító versek. Szóviccek, poémok, kancsal rímek, fura szillogizmusok és főleg az intertextualitás megfoghatatlan fogódzói. Petri a régebbi kötetekben poétikai jellegű párbeszédet kezdett régebbi és kortárs költőkkel; utolsó kötetében a fel- és megidézéseket inkább gesztusértékűnek érzem, utalásnak egy-egy, számunkra nem követhető, majdani párbeszédre. És persze vannak, bár nem többségben vannak, átalakú versek is, elcsellengések a tárgytól, amelyre előzőleg elmulasztott rátérni a költő. Vannak a kötetben a teljesség érzetét keltő, jelentős versek is: az ökonómia és az önfegyelem ott érvényesül leginkább, ahol felrúgásuk szemlélődés vagy vizsgálódás tárgya, nem pedig gesztus. Ám ezek a fellobbanások nem annyira a költő személyiségét (vagy akár az életmű egészét) világítják meg, mint inkább szöveggörnyezetüket.

Nagyjából ugyanez mondható az AMIG LEHET megjelenése utáni folyóiratközlésekre, s ugyanezt sejtem a hagyatékból esetleg ezután felbukkanó versekről is: együttesen amorf szöveghalmazt alkotnak, önmagukban pedig vagy nem jellemzők Petri költészetére (mint a pastiche jellegű versek), vagy Petri korábbi grammatikai morzsálékoságának karikatúrájaként hatnak.

És mégis. Vagy, ha úgy tetszik, éppen ezért.

Nem tudom megrendülés nélkül olvasni Petri utóbbi évtizedben írt verseit. Ebben a megrendülésben a személyes érzelmektől világosan elkülöníthető a versélmény s azon túl a költészet egészének élménye. Petri költészetében egyre nagyobb s egyre inkább formaképző szerepet játszott a roncsolás, az anyaghiba; pályája középső szakaszán, az ÖRÖKHÉTFŐ és az AZT HISZIK című kötetekben még világosan elkülöníthetők a jobban és a kevésbé sikerült versek, s bár ez utóbbiak is egy nagyszabású költészet szerkesztéséül jelentkeznek, megoldatlanságaik nem részei a költői programnak. Utolsó korszakában, a SÁR című kötettől kezdve ilyen elkülönítés már nem lehetséges, nincs

lényeges különbség „sikerült” vagy „sikertetlen” versek között. A versírás tétje a nyelvi kulisszák lerombolása, az abgang rendezése. Ebben az értelemben mondhatta, hogy „én vagyok a rendező / s nemkülönben az összes szereplő is”.

Ha annyit elismerünk, hogy az abgangot megcsinálta, hogy a rendelkezésére álló utolsó hajókat (önmagához) kíméletlenül meglékelte, akkor azt is el kell ismernünk, hogy az a poétikai-esztétikai romhalmaz, amelyet ezáltal hátrahagyott, nem méltatlan azokhoz a verseihez, amelyek nagy költővé tették.

A teljesítményt ünnepelni nincs okunk. De azt nem árt észrevennünk, hogy Petri hosszú haldoklásával és annak költői ledolgozásával tette véglegessé életének és költészetének egységét; ez pedig ma már eléggé ritka tünemény. S ebből következően mindvégig hiánytalanok az önértékelés arányai. A Petri-recepció feladata a költő halála után ugyancsak az értékelésbeli, értelmezői arányosság, annak az életmű egészére való kiterjesztése lesz. Petri értelmezőinek fel kell majd oldaniuk azt az ellentmondást, amely abból adódik, hogy a pálya korábbi, művészileg produktív szakaszai belső feltételrendszerükből adódóan torkollnak a súlyosan problematikus végkifejletbe.

Úgy gondolom azonban, hogy Petrinél a formateremtés kezdettől fogva tartalmazta a destrukció lehetőségét, sőt igényét is. A pályakezdeknél, majd a pálya folytatásánál pedig (amelyet minden valamirevaló költő megold) nagyobb elszántságot, a sorsal való közelebbi ismeretséget és – ebben az értelemben – több tehetséget is kíván a pálya lezárása. Mindez Petriben megvolt. Bátran és végiggondoltan írta végig – ön-maga végéig – líráját.

Daváhúgijn Ganbold

MIT JELENT(ETT) SZÁMOMRA A KÖLTŐ?

(„*De nincs már. / Akár a föld. / Jaj, összedőlt / a kincstár.*”) Helyzetem meglehetősen nehéz: nem vagyok magyar, Magyarország nem a szülőföldem. Az anyanyelvem a mongol, és tanult nyelvem a magyar. Egyetemi tanulmányi éveim hozzáférhetővé tették számomra a magyar irodalom felforgatóinak minősített modern szerzőit, műveit. Így ismertem meg jelentős magyar költőket – kivált Petri Györgyöt. Vas István iránt érzett lelkesedésem készítette elő Petri iránti rajongásomat. E két költőnek, előbb Vas Istvánnak, majd Petrinek nagy szerepe volt a hétköznapi és személyes költészet újraélesztésében. Az 1995-ös egyetemi év végén Vas Istvánt választottam szakdolgozatom témájául, VAS ISTVÁN ÉS T. S. ELIOT címmel. Kérdősködtem, olvastam sok mindent, eleinte összevissza, találomra. Vas olvasása közben lelkesen fordultam az eszmék világa, a világirodalom felé, s ez az újult érdeklődés egybeesett a fiatalabb magyar költészethez való vonzódással. Szenvedélyesen vettem magam a magyar költészetbe, amely valóságos művelődési változást indított el bennem. S szellemi fejlődésemben nem maradhattam egyedül. Megismerkedtem Várady Szabolccsal 1996 telén. Ő volt az első tanácsadóm